

RATNI DANI VLADANA DESNICE

Drago Rokсандić

UDK: 821.163.42-05 Desnica, V.“1938/49“

Izvorni znanstveni članak

Sažetak: Naslov ovog članka uključuje dva moguća vremenska razgraničenja. Prvo, naoko jednostavnije, je od 6. travnja 1941. do 15. svibnja 1945. godine. Drugo, primjerenije tematskom pristupu *Desničinih susreta 2012.* – „Intelektualci i rat, 1939.–1947.“ – ali i autorovu shvaćanju intelektualne biografije Vladana Desnice, počinje 1938. godine, sa splitskim izdanjem njegova prijevoda Croceovih *Eseja iz estetike*, a završava 1949. godine, s pišćevom odlukom da napusti državnu službu neovisno o volji nadređenih i postane profesionalni književnik. Iste je godine Hrvatskom nakladnom zavodu u Zagrebu predao na izdavanje rukopis svog romana *Zimsko ljetovanje*. Na početku navedenog razdoblja, sudeći prema različitim izvorima (uključujući fotografije), Vladan Desnica je bio korpulentan, sportski razvijen tridesetogodišnjak, a na kraju navedenog razdoblja, desetljeće kasnije, 75-postotni invalid, s drastično pogoršanim vidom. Nasuprot tome, godine 1938., objavljujući u prijevodu Crocea, nije „plivao niz struju“ u jugoslavenskom društvu koje se sve više kapilarno fašiziralo. Isto tako, godine 1949., postajući vlastitom voljom profesionalni književnik s obitelji, a bez ikakvih stalnih prihoda u vrijeme nacionalizacijske i kolektivizacijske euforije u Jugoslaviji – kada je svako „privatno poduzetništvo“ u načelu bilo zazorno – posvjedočio je iznova svoju ljudsku i umjetničku „personalnost“. U oba slučaja riječ je o personalnosti, snazi „karaktera“, bez koje zasigurno ne bi nastao opus iznimne umjetničke vrijednosti. Zahvaljujući povjerenju pišćevih nasljednika, naročito dr. sc. Uroša Desnice, kod kojeg je pohranjen najveći dio sačuvane osobne ostavštine Vladana Desnice, autor je bio u mogućnosti pokušati rekonstruirati godine života za koje je inače ostalo razmjerno vrlo malo dokumenata. Opus Vladana Desnice trajno je književno variranje na teme nasilja i rata. Imajući na umu činjenicu da je Desnica redovito percipiran kao „poslijeratni pisac“, u zrelim ljudskim godinama, njegove književne refleksije otvaraju pitanja vlastite ratne biografike. Cilj ovog članka, ipak, nije u sugeriranju „biografskog ključa“ za pristup njegovu književnom opusu. Naprotiv, cilj je rekonstruirati Desničinu pred/po/ratnu i poratnu biografiju, s težištem na sociokulturnim i sociopolitičkim situacijama i kontekstima od 1938. do 1949. godine.

Ključne riječi: Vladan Desnica, 1938.–1949., književnik, nasilje, rat, intelektualna biografija, književnost i kultura sjećanja

„Oko nekih pisaca neprestano se vode raspre o pojedinostima iz njihove biografije – kaže, – pita se kojoj su struji, školi, pravcu pripadali, kakve su poglede imali na razne probleme svog doba i kakav su stav prema njima zauzimali itd. itd. Sve to može da bude zanimljivo, pa u izvjesnom smislu i poučno. Ali, do koje mjere to zna biti indiferentno za sud o poetskoj vrijednosti njihova djela, pokazuje i Homerov primjer.

U pogledu kojega, eto, nije važno čak ni pitanje da li je uopće i živio. Važno je da je bio pjesnik. – Slijepi pjesnik.”¹

Z a h v a l a. Ovaj članak ne bi bilo moguće napisati bez povjerenja i suradnje potomačka književnika Vladana Desnice, gospođa mr. sc. Olge Škarić, dr. sc. Jelene Ivičević-Desnica, dr. sc. Nataše Desnica-Žerjavić i gospodina dr. sc. Uroša Desnice. Dozvolili su mi koristiti potrebne dijelove osobne ostavštine Vladana Desnice i sami su mi pomogli rekonstruirati više za mene važnih pojedinosti. Iskreno sam im zahvalan. Nadam se da će i ovaj članak biti poticaj prijedlogu da se do 2017. godine, t.j. do pedesete obljetnice smrti Vladana Desnice profesionalno arhivistički sredi njegova osobna ostavština i osiguraju svi potrebni uvjeti za njezino javno korištenje. Zahvalan sam Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, Knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatskoj-me državnom arhivu u Zagrebu, Državnom arhivu u Zadru, Znanstvenoj knjižnici u Zadru i Centro di ricerche storiche u Rovinju na profesionalnoj istraživačkoj pomoći.

Kako istraživati?

Znajući što je Vladan Desnica mislio o biografiji kao žanru pa i historiji kao disciplini, nije bilo lako pisati ovu biografsku studiju o njemu.² Nerijetko je bilo čak tjeskobno pisati o Desnici u vremenu oivičenu kasnim 1930-im i kasnim 1940-ih godina sa sviješću koliko je otvorenih istraživačkih pitanja, a koliko je malo raspoloživih vjerodostojnih izvora.³ K tome, pisati o njemu s imperativima koje propisuju regule suvremene historije intelektualaca!⁴

¹ Grozdana OLUJIĆ-LEŠIĆ, „Pjesnik tuge i nade. Razgovor s Vladanom Desnicom”, *Vladan Desnica. Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga* (dalje: *HI II*), Zagreb 2006., 52.-53.

² Desničinom biografijom (u historiografskom značenju pojma) počeo sam se baviti 2005. godine, sudjelujući u radu skupa održanog u povodu stote obljetnice rođenja Vladana Desnice u Hrvatskom društvu pisaca 26. i 27. listopada 2005. godine (vidjeti: „Književnik, književni opus i mogućnosti historiografskih interpretacija: pokušaj ‘egohistorije’ Vladana Desnice”, *Književna republika*, 4/2006., br. 3-4, 13.-24. (s prilogom Uroša DESNICE, „Tehnika pisanja Vladana Desnice po sjećanju sina dr. sc. Uroša Desnice”, 23.-24.). U člancima „Vladan Desnica i ‘Desničini susreti’”, *Desničini susreti 2005.–2008. Zbornik radova*, (ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2010., 255.-282.) i „...Pisac uvijek ima upravo onoliko slobodu stvaranja koliko sam sebi dozvoli...”. Civilna kultura Vladana Desnice poslije 1945. godine”, *Desničini susreti 2010. Zbornik radova*, (ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2011., 18.-30.) raspravljao sam, pored ostalog, o njegovoj intelektualnoj kulturi na raskršćima tradicije i moderne, kao i o njegovom poimanju literarnog angažmana. Međutim, tada nisam imao uvid u izvorno gradivo pa se ovom prilikom ne bih htio vraćati na teme o kojima sam već pisao. Nadam se da će inovacijski aspekti doći do izražaja i bez toga. Članak IVANE CVIJOVIĆ JAVORINA „Obiteljska sjećanja na ratne dane Vladana Desnice”, *Intelektualci i rat 1939.–1947. Zbornik radova s Desničinih susreta 2011.*, (ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2012., 255.-266., nastao je kao autorski rad u projektu „Kultura svakodnevice u Kuli Stojana Jankovića u Ravnim kotarima: između sjećanja i očekivanja” (prof. dr. sc. Drago Roksandić, Tihana Rubić, Ivana Cvijović Javorina i Goran Šobot) i sastavni je dio „predradnji” za ovaj članak.

³ Desnica je nekoliko puta javno izjavio: „Ja obično sa velikim zadovoljstvom i sa osjećanjem olakšanja kad je djelo gotovo uništavam te bilješke, spaljujem.” (Jevto M. MILOVIĆ, „Razgovor s Vladanom Desnicom o umjetničkom stvaranju”, *HI II*, 114.-139. Ovdje 114.-115.). Bilo mu je krajnje zazorno sve što je doživljavao kao grafomanski artefakt: „...mnoge su njegove (Stendhalove – D. R.) pisanije u kojima predaje budućim pokoljenjima najništavnije sitnice iz svog intimnog, pa i iz svog vanjskog života, sasvim neznačajne i upravo dosadne, baš „plates et sottes”, inspirirane beskrainim pridavanjem važnosti svojoj osobi a olakšane Stendhalovom krajnjom sklonosti za pisanje, koja je već sasvim blizu grafomaniji, ... Banalnost je smrt umjetnosti. Jedna sama stvar je još gora od nje: tražena originalnost.” (Vladan DESNICA, „Zapisi o umjetnosti (Iskustva i refleksije)”, *Vladan Desnica. Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga prva* (dalje: *HI I*), Zagreb 2005., 68. Kad je o biografici riječ, Desnica je sâm „kriv” što ne jenjava interes ni za njegovo djelo, ali ni za njega kao intelektualca. Uostalom sâm je rekao odgovarajući na izravno postavljeno pitanje Vlatka Pavletića s time u vezi: „ – A što držite najbitnijim, najvrednijim kod nekog pisca?

Bitno je pitanje kako to raditi u slučaju Vladana Desnice, t.j. pisca koji u načelu limitira šanse povjesničara da kritički razmišljaju o djelu književnika. Ovdje je nužno podsjetiti na inače češće navođeni Desničin citat:

Stvar uvijek počinje odatle: čovjeku se čini da ima da saopći nešto što je vrijedno tog truda. Često se poprima intenzitet jednog imperativa. Ponekad vid jedne etičke dužnosti. Otkriti i formulirati neke istine o čovjeku i oko njega, i time, u konačnoj liniji, od svoje strane nešto doprinijeti vječitom cilju: očovječenju čovjeka – u tome je krajnja svrha i dublji smisao svake književne djelatnosti. A nezamjenjiva vrijednost književnosti, koja određuje njenu funkciju i njeno mjesto u sferi duha, leži u tome što nam otkriva o čovjeku istine onog reda koje nam ni historija, ni sociologija, ni naučna psihologija, ni ma koja druga duhovna djelatnost ne mogu da pruže.⁵

Nije teško odmahnuti rukom uvjeravajući sama sebe da je Desnica bio „nepopravljivi” kroćeanac te da nije problem što je on to bio u svom vremenu nego što autor ovog članka ne de/rekonstruira Desničinu poziciju na način primjeren tekućim teorijskim trendovima. Autorovo je mišljenje, s druge strane, da o Vladanu Desnici u njegovu vremenu nema smisla kritički misliti drugačije nego u obzorjima njegovih shvaćanja.⁶ Odnos etičkog i estetičkog u Desničinu poimanju literarnih imperativa, na primjer, mora se promišljati u njegovim spoznajnim kategorijama da bi se išta suvislo s njime u vezi kritički moglo razumjeti. Jedino taj način omogućuje istraživački održiv biografski pristup jednog povjesničara Vladanu Desnici.⁷

*Ono o čemu se kod nas govori tek u posljednjem redu, ili čak nikako, a što svaki prosječni čitalac, ukoliko lošom i lažljivo umjetnošću nije iskvario svoj organ, u suočenju s istinskim umjetničkim djelom smjesti i nejneposrednije osjeti. Onu malenkost koja se zove naprosto: umjetnikova **personalnost**. (...) I u čijoj neponovljivosti i neusvojivosti, ujedno, leži piščeva novota i samosvojnost – lična i **individualna** novota i samosvojnost, jedina vrsta novote koja na području umjetnosti može da ima značaja i vrijednosti, i jedina upotreba u kojoj te riječi imaju svog smisla. (...) Koliko nas prisno, i koliko duboko, i koliko **odistinski** uspijeva da zaokupi, impresionira, uzbudi, uznemiri, i za sobom povuče u svoj koloplet, – to su suštinska pitanja, a ne njegov tehnički prosede, stupanj „modernosti” ili „savremenosti” načina, sredstva, metode kojima operira.” (Vlatko PAVLETIĆ, „Svako djelo vrijedi tačno onoliko koliko poetskog sadrži u sebi”, *HI II*, 58.-74. Ovdje 72.-73.)*

⁴ Popisima literature iz svojih spomenutih članaka dodao bih ovom prilikom: Michel TREBITSCH – Marie-Christine GRANJON (ur.), *Pour une histoire comparée des intellectuels*, Bruxelles 1998.; Michel LEYMARIE – Jean-François SIRINELLI (ur.), *L'histoire des intellectuels aujourd'hui*, Paris 2003. Vidjeti, također: Branimir JANKOVIĆ (priredio), *Intelektualna historija*, Dijalog s povodom 7, Zagreb 2013.

⁵ Živojin TODOROVIĆ, „Tri pitanja Vladanu Desnici”, *HI II*, 78.-79.

⁶ „Tako temeljna razlika između „kroćeanske” kritike i analiza kasnijeg strukturalizma lako pada u oči svakom teoretičaru: slijedeći Crocea o umjetnosti možemo jedino „umjetnički” govoriti, a znanost o umjetnosti kao i filozofija zahtijevaju da o njoj govorimo znanstvenim ili filozofskim metajezikom”. (Milivoj SOLAR, „Pogovor. Pripada li Croce samo povijesti estetike?”, u: Benedetto CROCE, *Književna kritika kao filozofija*, (izbor i prijevod Vladan Desnica), Zagreb 2004., 286.) Solar, inače, reafirmira Crocea kao teoretičara ukusa danas: „Njegova obrana autonomije umjetnosti, naim, bitno ovisi o pretpostavci o estetičkim sudovima koji se ne mogu dokazati, ali koji su općevažeći, jer postoji okvirno, pa i razmjerno veće od očekivanog, slaganje u izravnim i neposrednim sudovima o onome što nam se sviđa i što nam se ne sviđa. Već je Kant obrazložio da se takvo stajalište može braniti jedino ako pretpostavimo da proizvodnoj moći umjetnika, genija „koji stvara kao priroda”, odgovara receptivna moć onih koji genijalno djelo prepoznaju”. (ISTI, *n. dj.*, 288.) Takvim pristupom se nesumnjivo olakšava pristup i Desničini estetičkim shvaćanjima.

⁷ Ironija je zajednički nazivnik za brojne Desničine opservacije na historiografske teme. Oštrica je pritom češće usmjerena prema povjesničarima nego prema njihovim radovima: „Ja često i rado čitam historijsku literaturu i historijske dokumente naročito. Ako kako nisam pisao historijskih radova, to nisam imao prilike ni da se služim tim materijalom, osim ponešto ljudskog materijala koji se u svakom historijskom dokumentu nađe. Nešto ima od toga, recimo, u onom šaljivom poglavlju, onim šaljivim aluzijama u ‘Zimskom ljetovanju’, znate, imena onih nekoliko skromnih naučnih radnika, historičara iz provincije, onaj fra Filip Nelipić, i onaj Strambacini, kako li se zvao, i onaj Bogdani u ‘Zimskom ljetovanju’ i naslovi oni njihovih tih radova i disertacija. – Eto, to je cho mojih tih bavljenja domaćom historiografijom.” (J. M. MILOVIĆ, „Razgovor s Vladanom Desnicom o umjetničkom stvaranju”, 123.) Ipak, nikada ne bi trebalo zaboraviti da se njegov stric, Boško Desnica, koji je za Vladana Desnicu bio pored oca Uroša čovjek do čijeg je mišljenja najviše držao, više bavio historiografskim istraživanjima nego odvjetničkim uredom do čijeg je prihoda živio.

U razdoblju između 1938. godine, kada je u Splitu, gdje je živio, objavio prijevod *Eseja iz estetike* Benedetto Crocea i godine 1949., kada je u Zagrebu, gdje se nastanio 1945. godine, vlastitom voljom prestao raditi u Ministarstvu financija Narodne Republike Hrvatske i vlastitom voljom postao „slobodni umjetnik” – predajući istovremeno u tisak *Zimsko ljetovanje* – susketlo se nekoliko „Vladanâ Desnica”, osobno, vjerojatno, željenih i neželjenih. Drugi svjetski rat je bio „katalizator” situacionih udvajanja, utrojavanja vanjskih očitovanja njegove osobnosti, iako nije to bilo samo s Ratom u vezi. Bio je prisiljen praviti kompromise sâm sa sobom da bi mogao ustrajati u svemu što ga je činilo kreativnim. Nije bila riječ o slabosti njegova „karaktera” nego, upravo obrnuto, o snazi, ali i o egzistencijalnim izazovima na koje situaciono nije ni bilo jednoznačnog odgovora. Time je svaki pokušaj biografske periodizacije Desničinih „ratnih dana” u ishodištu upitan.

Doba (samo)propitivanja

Upitnim ga neupitno čini Desničin artistski intuicionizam, ali i njegove artistske prakse, koje također izmiču bilo kakvoj periodizaciji. Iritiralo ga je atribuiranje *Zimskog ljetovanja* kao njegova „prvijenca”. Kada je već bio stekao nesporan književni status – a predosjećajući kako bi sve mogao biti kritički propitivan u budućnosti, kada neće moći polemizirati s kritičarima – sâm je obesmišljavao linearne kronologije u pristupu svome stvaralaštvu:

– (...) Svako djelo, bar prema mojim iskustvima, ima veoma dug proces nastajanja, pa je vrlo teško odrediti kad je ono zapravo nastalo. Osim toga, kritika se obično povodi za redosljedom kojim su knjige objavljivane, te odatle izvlači ovakve ili onakve zaključke. Međutim, taj redosljed se ne podudara uvijek s redosljedom kojim su pojedini radovi nastali, a ponekad su ta dva redosljeda uprav obrnuta. ..., neke od mojih pripovijedaka iz gradskih, intelektualističkih sredina koje su od kritike smatrane najzrelijim i najpunijim ostvarenjima, kao „Posjeta” i „Florijanović”, potječu još iz prve moje, predratne zbirke koja je u toku rata propala, slučajno su se spasile u prepisima kod prijatelja: napisane su 1934–36 godine. (...)... kad kritika na osnovu redosljeda objavljivanja izvodi neke zaključke i iznalazi neke razvojne linije, od više regionalnog prema više općeljudskom, ili od seljačke i malomještanske tenatike prema gradskoj i intelektualističkoj, ili od „više realističke” prema „manje realističkoj” i „modernijoj” to je sasvim riskantno, proizvoljno i krije u sebi opasnost krivog zaključivanja.

Podsmjehnem se kad se sjetim da su moje pripovijetke iz predratne propale zbirke bile, gotovo mahom, skroz intelektualizirane, kozmopolitske, i čak „apstraktne”, ljudi i zbivanja u njima nisu imali baš nikakvog lokalnog karaktera niti stvarnije veze ne samo s našom, najčešće ni s bilo kojom drugom određenom sredinom. Bile su, ne samo tematski nego i po tretmanu, kudikamo – „modernije” nego one koje sam pisao kasnije. (...)... imam još u radu neke zamašnije materije koje će biti objavljene tek za koju godinu, a koje su uglavnom zamišljene i započete još prije rata. One će biti, u isti mah, i najstariji i najnoviji moji radovi. (...).⁸

Ovaj oduži citat ključan je za pristup Vladanu Desnici-književniku ili Vladanu Desnici-intelektualcu u navedenom razdoblju. Desnica je sâm sebe od rane mladosti „intuitiv-

⁸ „Kako nastaje književno djelo. Razgovor na Književnom petku 4. XI 1955.”, *HI II*, 155.-156.

no” doživljavao umjetnikom, osjećao je da bi imao što „reći” „drugima”, ali je istovremeno znao – sudeći prema njegovim javnim, medijskim „ispovijedima” – da je između čovjeka koji piše i pisca najčešće nepremostiv ponor i da je pritom najveća nepoznanica čovjek koji bi htio postati umjetnik sâm sebi. Izjava iz 1966. godine, ispovjedne je naravi, naturalistički sugestivna, a dana je *Politikinu* novinaru Stevi Ostojiću, t.j. novinaru lista u kojemu je Desnica svojevremeno htio literarno debitirati:

– Črčkam tako reći otkad znam za sebe. A počeo sam objavljivati veoma kasno. Tome su dva razloga. Prvi leži u jednom sasvim sporednom, „pratećem” svojstvu ili kvalitetu kojemu mnogo dugujem i zbog koga sam duboko zahvalan bogovima: uvijek, još kao početnik, imao sam pri pisanju veoma jasnu sliku onoga što želim da postignem, kao neki praobrazac koji lebdi u oblacima i koji moram da savučem iz oblaka i fiksiram na papir, kao neki model već gotovog budućeg djela – i veoma jasan osjećaj jesam li to postigao ili nisam. A kako zadugo to nisam postizavao, ili sam postizavao samo djelomično i samo mjestimično, nisam ni objavljivao. (...) Drugi razlog mom kasnom objavljivanju radova je nešto što je u meni oduvijek bila – a i sada je – vrlo slabo razvijena „čezvičajna svrabež knjigopečatanija” o kojoj tako uvjerljivo i plastično govori Dositej.

... Zato mi je teško reći koji je moj prvi rad. Jer, dok ne objavljujemo, neprestano se vrtimo u krugu – u začaranom krugu – nedovršenih radova, periodički se opet vraćamo na pojedine od njih, i tako svi postaju u neku vrstu vršnjaci, pa nam je teško odrediti im vremensku prednost i redosljed. (...) Ali ako pokušam da nekako odredim koji je moj prvi rad pisan s namjerom da ga objavim, to je slučajno u nekoj vezi baš sa „Politikom”: dugo sam se mučio s novelom od pet-šest kartica koju sam bio namijenio „Politikinom” podlistku „Priča Politike”. Naslov joj je bio „Zasluženi odmor”. Tema je bila sasvim dobra za valjanu priču, a ispala mi je pomalo nevjesta ali veoma živa. Napisao sam bezbroj varijanti. I u svakoj novoj redakciji priča je bila sve vještija, sve dotjeranija – i sve mrtvija. Na koncu je ispalo pravo savršenstvo dotjeranosti i papirnatosti. Nisam je nikad objavio (...). Kasnije je došao rat, pa je i ona, kao i mnogo drugih kartušina, i knjiga novela, i knjižica stihova, već pripremljene za štampu, bespovratno propala. Ali mogu sa sigurnošću reći da sam bar polovicu metijea, bar polovicu onoga što znam, naučio na toj novelici.⁹

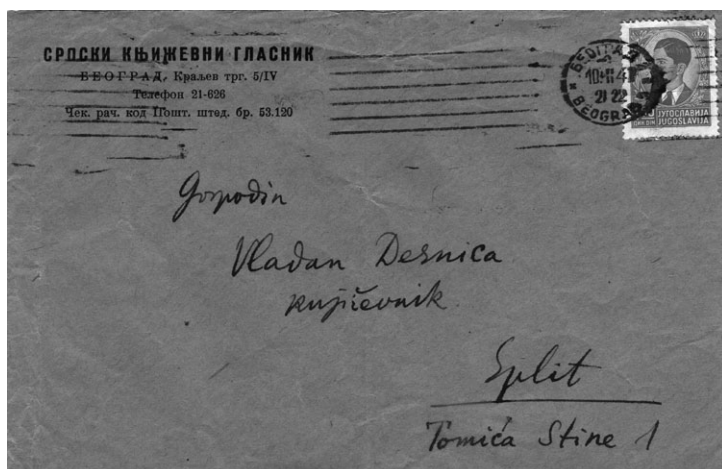
Kada je riječ o Desničinih izdavačkim projektima uoči Drugoga svjetskog rata, ostaje otvoreno pitanje što je i gdje je sve tada htio objaviti. Pojednosti o pregovorima s beogradskim nakladnikom Gecom Konom, jednim od najprestižnijih u Kraljevini Jugoslaviji, još uvijek nisu poznate. Sačuvano je nekoliko izvora koji sadržavaju bibliografske obavijesti o Desničinu stvaralaštvu do Drugoga svjetskog rata. Najsadržajniji je dokument kojim je Vladan Desnica 1949. godine sâm prijavio beogradskom Zavodu za autorsko-pravno posredništvo svoje dotadašnje književne radove.¹⁰ Prvonavedena je „knjiga pjesama” *Putovanje sunca*, a navedeni su i njezini „odjeljci”: „I Strasna ljeta”, „II Intermezzo” i „III Zemlje i gradovi”, s napomenom „u cjelini nije izdano”. Drugonavedeni je „libretto za operu” *Bijedna Mara (Adelova pjesma)* kompozitora Ive Paraća, s napomenom „neizdano”. Trećenavedena je druga knjiga pjesama *Svetkovina u poljima*, također s napomenom „neizdano”. Dalje su jedna za drugom navedene *Knjiga pripovijedaka* i *Knjiga eseja* s napomenom „propalo za vrijeme rata”. Iza toga

⁹ Stevo OSTOJIĆ, „Prvu novelu namenio sam ‘Politici’, *HI II*, 105.-106.

¹⁰ „ПРИЈАВА ДЕЛА. (...) Овим изјављујем, да сам на основу правила УЈМА сва моја доле наведена дела предао једино и искључиво у заступство УЈМА. У Загребу дана 1. VIII. 1949. За истинитост јамчим: Владан Десница.” Ćirilniĉni formular je ovjeren pečatom Zavoda za autorsko-pravno posredništvo. Ispunjen je latinicom, Desničinih rukopisom (Osobna ostavština Vladana Desnice, Zagreb, dalje: OOVĐ, Zagreb).

slijede poznati Desničini objavljeni radovi u periodu do 1941. godine. Svi su ti naslovi očito bili namijenjeni za objavljivanje! Zašto nisu objavljeni? Uopće ne bi smjelo biti sporno da je Rat presudno utjecao da Desničini književni rad posustane, da i sâm, koliko god isticao svoje literarne kontinuitete, promijeni redosljed stvaralačkih prioriteta, čim je ponovo bio u prilici vratiti se pisanju u proljeće 1945. godine. *Zimsko ljetovanje* je tome najbolji dokaz. Međutim, Desnica s tim djelom nije samo promijenio „listu” svojih predratnih literarnih prioriteta nego je napisao i jedno u biti intelektualnoangažirano djelo, što je također aspekt koji ne bi trebalo previdati, ako se Desnicu prije Rata uspoređuje s Desnicom poslije Rata.¹¹

Ovdje nije riječ o pokušaju da se obesmisli Desničinu „kulturu sjećanja” na njegovu predratnu literarnu produkciju. Naprotiv. „Kultura sjećanja” je dragocjen ključ za pristup Desničinu opusu u cjelini. Međutim, naliče je svake „kulture sjećanja” „kultura zaborava”. Još je nešto moglo utjecati na Desničinu odluku da povuče neki od svojih rukopisa koje je bio pripremio za objavljivanje. Očekivao je od jednog od najutjecajnijih književnih kritičara u Beogradu, Božidara Kovačevića, da ocijeni njegove pjesme, eventualno i da ih preporuča za objavljivanje. Kovačevićev odgovor bio je negativan, a to je pismo od 8. veljače 1941. godine, jedno od rijetkih iz tog doba koje je Desnica svemu unatoč sačuvao!¹²

Slika 1. Božidar Kovačević, književni kritičar, piše iz Srpske književne zadruge u Beogradu 8. veljače 1941. godine Vladanu Desnici u Split naslovljujući ga kao „književnika”

¹¹ Spomenuti dokument je jedini Desničinin dokument bibliografske naravi koji sam vidio a da sadržava podatke o neostvarenim izdanjima.

¹² „СРПСКИ КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК
БЕОГРАД, Краљев трг. 5/IV
Телефон 21-626
Чек[овни] рач[ун] код Пошт[анске] штед[ионице] бр. 53.120
8. II. 1941.

Поштовани Господине,
на Ваше писмо, које сам имао задовољство да прочитам, одговарам Вам да сам спреман да прегледам Ваше радове. Претрпан рукописима, ја Вас молим да ми за први мах пошаљете своје критике или списе који се тичу северне Далмације.
Вашу песму не могу уврстити. Коректна је, али се не издваја из данашње поезије. Можда ће, доцније, која друга бити занимљивија.
Молим Вас да примите мој другарски поздрав.

Бождар Ковачевић“ (OOVD, Zagreb)

Proljeća Ivana Galeba su djelo koje je i sâm Vladan Desnica smatrao najzrelijim svojim umjetničkim ostvarenjem. Njegov „praobrazac” također je poticao iz 1930-ih godina.¹³ Na *Proljećima* je radio dvadesetak godina, samo prividno s cezurama, jer je u Desnice odnos između zapsanog i zapamćenog, odnosno, mišljenog i pisanog postojano bivao teško razlučiv, kao što je uvijek iznova otvoreno bilo pitanje kada je koje njegovo djelo bilo „završeno”.¹⁴ Posljednja njegova izjava s time u vezi dana je 1964. godine i najvrjednija je obavijest o književnom Desnici kasnih 1930-ih:

Prije drugog svjetskog rata i prije onih mobilizacija, ono kad je počelo hvatat u vojsku. Ja mislim oko 1936. da sam počeo raditi na njemu, a izišao je oko 1956–1957. Dobrih dvadeset godina sam radio. Rat me zatekao u toj fazi da je to bila kao jedna duža pripovijest koja je sadržavala samo djetinjstvo; ona poglavlja iz djetinjstva su bila otprilike gotova već prije rata. Ne u ovoj formi. To sam se poslije do deset puta navraćao i dotjerivao.¹⁵

Razgovarajući s Vlatkom Pavletićem 1958. godine, spominjao je stotine i tisuće *galebovskih* papirića, „na svakome po nek(a) rečenic(a), misao, izraz – ali ipak, kad su se na kraju pojedini djelići našli zajedno, savršeno su pristajali jedan uz drugoga i uklapali se čak i ritmički u cjelinu”.¹⁶ Da bi se „savršeno uklopile”, te su misli morale biti „savršeno pamćene”. Neuobičajeno otvoreni Desnica „odao” je svoju stvaralačku „tajnu” Pavletiću: „*Svake se rečenice sjećam, pa bih vjerojatno mogao obnoviti u memoriji i pojedine trenutke u kojima sam ih zapisao. Pokušajte, otvorite koju vam drago stranicu ... Ostao sam zapanjen: koju sam god rečenicu pročitao, pisac je napamet znao nastaviti, ponekad samo glavne riječi, a nerijetko doslovno onako kako je bilo preda mnom formulirano na stranicama novog romana. Nesigurnost u ‘pogađanju’ nekih rečenica objašnjava se jedino činjenicom da je Desnica u toku vremena imao u vidu niz varijanata, pa se više ne sjeća tačno upravo one varijante koju je kao definitivnu, unio u knjigu. (...)*”¹⁷

Neizbježna cijena takva „prosedea” u Desničinoj literarnoj produkciji, koji, u konačnici, nije obvezivao nikoga drugog osim njega samog, bila je suzdržanost „drugih” spram mogućih dosega njegova rada pa i sposobnosti da uistinu stvori sve ono što je na različite načine davao naslutiti svojoj „okolici”.¹⁸

Time je vjerojatno razriješen bar dio druge „tajne”, „tajne” koju se ne može zaobići ni u ovom radu – je li pisac išta pisao od proljeća 1941. do proljeća 1945. godine. Ako i nije

¹³ „– Kad ste počeli pisati roman ‘Proljeća Ivana Galeba’ i kako ste ga radili?

– Započet je davno, još tamo 1936. g. (Pisac pokazuje sačuvane skice iz tog vremena.) Ali neka rešenja i razvijanje pojedinih tema i motiva razrađivao sam i prerađivao tokom dugog vremena, u sporom procesu kristalizacije. Radio sam ga kao i sve moje radove. (...)” (V. PAVLETIĆ, „Svako djelo vrijedi tačno onoliko koliko poetskog sadrži u sebi”, 60.) *Nota bene*, sve prijeratne skice očito nisu bile nestale!

¹⁴ „Jesam. Dotjerao sam ga i dovršio početkom prošle godine. Dopršio sam ga, dakle, poslije 20 godina.” (M. S., „U umjetničkom djelu najbitniji je poetski moment”, *HI II*, 97.-98.)

¹⁵ J. M. MILOVIĆ, „Razgovor s Vladanom Desnicom o umjetničkom stvaranju”, 126. U istom intervjuu, na drugom mjestu, slično se izrazio, ali je spomenuo i više godina rada na romanu: „Ja sam ‘Proljeća Ivana Galeba’ jako dugo [radio]. To je još prije rata početo, znate. Tako da je ta knjiga pisana, možemo reći i smišljena, dvadeset i pet godina, tako da nema mjesta u kom sam živio a da nisam na njoj radio”. (J. M. MILOVIĆ, „Razgovor s Vladanom Desnicom o umjetničkom stvaranju”, 122.)

¹⁶ V. PAVLETIĆ, „Svako djelo vrijedi tačno onoliko koliko poetskog sadrži u sebi”, 61.

¹⁷ *Isto*, 61.

¹⁸ „I eto vidite: ja, koji sam dugo i dugo pisao, a da nisam objavljivao prije nego što sam počeo da objavljujem, uprav zato što sam htio da zaobidem prvence i da izidem odmah s drugom knjigom – osuđen sam da radam sve same prvence! Ne nalazite li u tome neku vrstu tragičke fatalnosti!” (Nikola DRENOVAC, „Razgovor sa Vladanom Desnicom”, *HI II*, 83.-87. Ovdje 83.)

pisao u tim godinama, Desnica-mislilac vjerojatno nikada nije prestao propitivati svoje literarne motive.

Pogrešno bi bilo stvarati iluziju da je Desničin opus bio determiniran mladenačkim intuicionističkim imaginacijama. Najbolji je dokaz tome *Zimsko ljetovanje*. Od 1943. do 1949. godine, kada je rukopis predan nakladniku, nije prošlo ni šest godina i to šest godina vjerojatno najvećih svakovrsnih naprezanja i iskušenja u Desničinu životu.

Iskustvo zračnih napada od studenoga 1943. do listopada 1944. godine – obezličenih i tehničarinih, bešćutnih, s dalekosežnim posljedicama – koje su Desnice na različite načine preživjele i doživjele, promijenilo je njegove (auto)percepcije u ratnoj situaciji i iskristaliziralo literarne motive koji su Desničiniim trajnim urbano-ruralnim propitivanjima dali novi smisao. Prvotna novelistička varijacija pretvorila se u roman koji je novostvoreni literarni (i politički) *establishment* doslovno „digao na noge“:

– Čuo sam da ste svojedobno zamislili pripovijest od petnaestak stranica o građanima koji su se pred bombama sklonili na selu, ali je građa prerasla prvotnu zamisao i tako je nastao roman „Zimsko ljetovanje“. Hoćete li o tome nešto više reći javnosti?

*Tačno je da sam prvotno zamislio „Zimsko ljetovanje“ znatno kraći nego što jest. To je, uostalom, čest proces nastajanja mnogih romana. Zauzvrat, mnogi virtualni romani osuđeni su da ostanu zakovani u uskim granicama novele ili nešto dulje pripovijetke, prosto zato što autor ne nalazi vremena da ih razradi u roman, odnosno što vrijeme kojim raspolaže sasvim neočinski posvećuje onim temama i materijama koje za nj imaju više draži i privlačnosti. (...)*¹⁹

Zimsko ljetovanje je tangiralo mit o „narodno-oslobodilačkoj borbi“ i to u vrijeme najžešćeg jugoslavensko-sovjetskog konflikta i krajnje oskudice u zemlji kojoj je bila obećana budućnost kakvu nikada nije uživala. Pitanje je bi li Desnica ikada napisao *Proljeća Ivana Galeba* kao što ih je napisao da nije do-/preživio recepciju *Zimskog ljetovanja*. Sa *Zimskim ljetovanjem* postao je angažirani umjetnik, a da to ustvari nije htio.

Doba strepnji i neizvjesnosti

Desnica-otac, Desnica-suprug, Desnica-sin i Desnica-brat svih je tih ratnih i poratnih godina najčešće morao misliti kako preživjeti a, istovremeno, kako biti što manji gubitnik, kada već nikako nije mogao biti dobitnik.

Početkom rata, 13. srpnja 1941. godine, Vladan Desnica je izgubio oca Uroša (Obrovac, 15. kolovoza 1874. – Split, 13. srpnja 1941.), a krajem rata i strica Boška (Obrovac, 4. siječnja 1886. – 1. travnja 1945.).²⁰ Dok je stric i bio živ, ratne prilike između Islama Grčkog,

¹⁹ V. PAVLETIĆ, „Svako djelo vrijedi tačno onoliko koliko poetskog sadrži u sebi“, 60. Ukoliko je tome tako, Desnica je ipak kontradiktoran kada istovremeno tvrdi: „Ukoliko vas zanima taj podatak, moje tzv. „regionalne“ stvari uzeo sam da pišem u jednoj kasnijoj fazi, po nagovoru i na uvjeravanje da „tako treba“, bezmalo da je to „patriotska dužnost“. Što ćete! Katkad smo naivni. I uprav neobjašnjivo povodljivi.“ (*Isto*, 71)

²⁰ O dr. Urošu Desnici, Vladanovu ocu, napisao sam članak „Zatvaranje kruga. D' Uroš Desnica (Obrovac, 28. VIII. 1874 – Split, 13. VII. 1941)“ za *Spomenicu Danice Milić*, koja ove godine izlazi iz tiska u izdanju Istarskog instituta u Beogradu. O Bošku Desnici, vidi: „DESNICA, Boško, ...“, u: *Hrvatski biografski leksikon 3, Č–Đ*, Zagreb 1993., 315. Leksikografski članci i o jednome i o drugome i u Hrvatskoj i u Srbiji niti su egzaktni, a ni korektni. Vidjeti: Vladan JOVANOVIĆ, „Članovi porodice Desnica u jugoslavenskim enciklopedijama i leksikonima“, <http://www.cpi.hr/download/links/hr/7319.pdf> (05.9.2013.). Tim je veća potreba za egzaktnim istraživanjem opusa i jednog i drugog.

Obrovca, gdje je živio do kasnog ljeta 1944. godine i Zadra – gdje se preselio postavši ravnateljem Državnog arhiva u Zadru nakon oslobođenja Grada u listopadu iste godine – bile su takve da su se njihovi susreti krajnje prorijedili. Boško je umro isto tako teško bolestan kao i njegov brat Uroš, k tome silno iscrpljen ratom.²¹ Vladan je bio vrlo blizak, upravo prisan i s ocem i sa stricem od svog djetinjstva. U njegovim zrelim godinama ta je bliskost, izgleda, postala još većom.²² Izgubio ih je obojicu kada su mu očito bili najpotrebniji, u novome svjetskom ratu, koji se samo u ponečemu moglo anticipirati iz obiteljskog iskustva Prvoga svjetskog rata.

Sjećajući se oca godinama kasnije – pokazat će se – pred vlastitu smrt, Vladan Desnica je isticao obiteljske kontinuitete, sve ono po čemu su otac i sin bili nerazlučivi jedan od drugoga. Došavši i sâm u očeve godine, mogao je biti svjestan dubine tih kontinuiteta u vlastitom životu:

(...) Otac mi je bio čovjek velike kulture, ne samo opće nego i literarne specijalno, i vrlo istančanog ukusa, odličan stilista i tako. U familiji se uopće to gajilo i čak četiri ili pet generacija unatrag ima tragova da su imali tog crva, toga crva pisanja, da tako kažem. I tako čitava me ta sredina ... Stric je isto bio vrlo kulturni čovjek sa smislom za literaturu; prevodio je; čak je prevodio nešto Matavulja na talijanski. Literatura, historija, povijest umjetnosti i filozofija, ali u prvom redu literatura, nekako je bilo in patrimonio kod mene u obitelji i od najranijih sam godina na to upućen. I to mi je jako mnogo valjalo i beskrajno sam zahvalan do danas tim koji su me na to uputili, tim starijima, i pomogli mi i savjetom, i mišljenjem, i diskusijama. To je bila obična tema razgovora za večerom kod kuće. A i čitav krug u kom su se oni kretali, ovdje u Zadru na primjer, iz najranijeg djetinjstva: Josip Bersa, Marko Car, Čedomil Jakša i ovakvi ljudi, recimo, to je bio krug u kome sam [se kretao] još kao dijete u Zadru prije prvog svjetskog rata ...²³

Godine 1914. Vladan Desnica je imao devet godina. Koliko god rano djetinjstvo prije te godine moglo biti važno u njegovu emocionalnom i intelektualnom formiranju – a sâm je to više puta isticao – njegovu djetinjte sazrijevanje ipak se zbilo u Prvome svjetskom ratu.²⁴ Njegov djed Vladimir, otac dr. Uroš i stric Boško, svaki na svoj način, bili su 1914. godine proskribirani kao „veleizdajnici“. Nisu emigrirali poput više drugih prvaka

²¹ Boško DESNICA, *Sabrana djela*, SKD „Prosvjeta“ et al., Zagreb 2008. (U impressumu je neovlašteno upotrijebljeno moje ime kao recenzenta!) Boško je prevodio s talijanskog Carduccija i Crocea, kao što će to kasnije raditi i Vladan Desnica. Primjerice, Croceov rad „O jednom karakteru novije talijanske književnosti“ (*Srpski književni glasnik*, knj. XXIX, br. 4, Beograd 1912., 291.-300., br. 5, 371.-376.) Boško Desnica je preveo s autorovom dozvolom. Riječ je o odlomku knjige *La Letteratura della nuova Italia*. (B. DESNICA, *n. dj.*, 487.-500., 548)

²² Čitajući Vladanovu prepisku sa stricem Boškom iz 1930-ih godina, bio sam zatečen koliko odiše i intergeneracijskim i transgeneracijskim ugođajima. Vladan je umio i tražiti i saslušati savjete svog strica, ali i iznijeti vlastito mišljenje, koje je Boško očito s uvažavanjem umio prihvatiti. Riječ je o uistinu upečatljivim dojmovima poslije prvog čitanja prepiske koji će se detaljnijim istraživanjima sigurno nijansirati.

²³ J. M. MILOVIĆ, „Razgovor s Vladanom Desnicom o umjetničkom stvaranju“, 124.

²⁴ „ – Osnovne iracionalne težnje i stremjenja našeg bića ostaju u suštini uvijek one težnje iz naše mladosti ili čak djetinjstva. Možda prime druge oblike, ali u suštini ostanu iste. A kad one prestanu, mislim da to znači, bar za čovjeku-umjetnika, prestanak života našeg intimnog bića.“ (Slavko VUKOSAVLJEVIĆ, „Sa Vladanom Desnicom, *HI II*, 38.-40.) Na isto pitanje vratio se podrobnije u razgovoru s Grozdanom Olujić-Lešić (1958.): „ – Mislim da je djetinjstvo od neocjenjive važnosti za svakog pisca pa i za svakog čovjeka. Neiscrpan riznica impresija, intimnih doživljaja, prvih i najupečatljivijih susreta, emocionalnih iskustava. Čini mi se da u svakom književnom (poetskom) djelu bar 80 otsto njegove *poetske suštine* obično potječe ili nekako vuče svoj korijen iz djetinjstva. ‘Sve osnovne ljudske stvari izvlačim iz djetinjstva. A naročito svu našu prciju senzibilnoga. Takve stvari većina ljudi, po izmaku djetinjstva uopće više nije sposobna da nauči’ kaže negdje jedno moje lice. U ovom slučaju, sasvim izuzetno, slažem se s tim svojim licem ...“ (Grozdana OLUJIĆ-LEŠIĆ, „Pesnik tuge i nade. Razgovor s Vladanom Desnicom“, 53.)

Slika 2. Sestra i brat, Nataša i Vladan Desnica u Splitu 1930-ih godina

Hrvatsko-srpske koalicije, a nisu bili tada ni internirani – isto tako poput mnoštva drugih, „nepodobnih” – ali su se potrudili biti što manje „uočljivi” sve dok im zbivanja u 1917. i 1918. godini nisu otvorila nove mogućnosti javnog djelovanja. Vladan je u tim godinama u Zadru često živio odvojeno od roditelja. Iako je bio zbrinut, duboka promjena u načinu života, s mnoštvom briga i neizvjesnosti, snažno je djelovala na njegovo karakterno sazrijevanje. Njegove ocjene u nižim razredima zadarske Hrvatske gimnazije bile su sve prije nego odlične, a broj izostanaka sve prije nego mali.²⁵ Zatvarao se u svoj vlastiti svijet. Prilike su postale mnogo dramatičnijima poslije završetka rata.

Vladimiru, dr. Urošu i Bošku Desnici je „rat poslije rata” bio mnogo teži nego sâm rat jer nisu bili spremni prihvatiti talijansku okupaciju velikog dijela Dalmacije, odnosno, istočne obale Jadranskog mora i njezine više nego izvjesne posljedice. Dr. Uroš Desnica je u studenom 1918. godine postao čelni čovjek zadarskoga Narodnog vijeća, bio je i u vrhu Narodnog vijeća Dalmacije. Stajalo ga je to internacije u Italiji 1919./1920. godine, a ubrzo potom i gubit-

ka imovine u Zadru, obustave rada odvjetničkog ureda itd., u konačnici, odlaska u zavijačni Obrovac, preseljenja u Šibenik i, konačno, Split.²⁶

Razočarani radikal, dr. Uroš Desnica počeo se povlačiti iz aktivne politike „što zbog zdravstvenih razloga što zbog posljedica raskola među dalmatinskim radikalima 1936. godine ne slažući se s djelatnošću vladike Irineja Đorđevića. Iako teško bolesnu, odmah po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije i ulaska u Split, okupacijske mu vlasti zabranjuju izlazak iz kuće i od tada do kraja života živi u kućnom pritvoru.”²⁷

Promjenljivo očevo zdravlje pogoršalo se 1937. godine kada mu je bila bitno ograničena mogućnost kretanja.²⁸ Njegovo stanje je bilo sve lošije iz godine u godinu tako da je

²⁵ Državni arhiv u Zadru, Hrvatska gimnazija u Zadru, Glavni imenik, 1916./1917., 1917./1918.

²⁶ U Osobnoj ostavštini dr. Uroša Desnice sačuvano je nekoliko važnih, ali samo pojedinačnih dokumenata s time u vezi. Nitko nije istraživao djelatnost dr. Desnice kao predsjednika Narodnog vijeća u Zadru. Jedva se išta zna o njegovoj splitskoj djelatnosti u to doba, a o internaciji u Italiji skoro ništa. Nakon povratka iz Italije dr. Uroš Desnica je vlastitim novcem pokrenuo glasilo *Naš list*, o kojemu također nema nijednog istraživanja, iako su svi brojevi sačuvani.

²⁷ Dušan MARINKOVIĆ, „Biografija Vladana Desnice”, *HI II*, 217.-250. Ovdje 219. Osobno nisam pronašao takvu dokumentaciju – bilo u Osobnoj ostavštini dr. Uroša Desnice, bilo u Osobnoj ostavštini Vladana Desnice.

²⁸ Otkazalo mu je lijevo koljeno i time je ovaj vrlo pokretni čovjek prikovan za postelju. Sačuvano je jedno njegovo pismo s liječenja i pretraga u Zagrebu od 20. svibnja 1937. godine – diktirao ga je prema naknadnoj zabilješci Vladana Desnice supruzi Fanny – svome splitskom liječniku dr. Boži Peričiću. Pismo glasi:

Slika 3. Kopija „šoferske legitimacije” Vladana Desnice od 17. svibnja 1941. godine. Vozački ispit je položio 18. ožujka 1940. godine. Uočljivo je da je ispravu izdalo Redarstveno ravnateljstvo Banovine Hrvatske u vrijeme kada je Split pod talijanskom okupacijskom vlašću.

1940./1941. godine, sve do svoje smrti u Splitu, 13. srpnja 1941. godine, bio skoro nepokretan.²⁹ Odvjetnički ured dr. Uroša Desnice, godinama jedan od uspješnijih u Gradu, godine 1940./1941. bio je na nuli.³⁰

Dr Uroš Desnica je od preseljenja u Split 1926. godine najprije živio u Sinjskoj 7, u unajmljenom stanu, a od 1929. godine u vlastitoj, trokatnoj kući, na Tomića Stinama 1, iza crkve sv. Frane.³¹ Dr. Uroš i Fanny Desnica, sin i kćerka, Vladan i Nataša Desnica živjeli su u istoj zgradi. Njezini dijelovi su služili za iznajmljivanje.

„Zagreb 20 – 5 – 37

Dragi Doktore!

Javljam Vam da je po mišljenju ovdašnjih liječnika moje srce potpuno regenerirano i šećer u krvi sveden na normalu i da sad, kako oni kažu, sva vještina je u tome da se pametno živi kako bi se ovo stanje održalo.

Sve će Vam detaljno pisati Dr Grossman.

Ali na žalost zadesila me je (1r) druga nezgoda koja je možda manje opasna ali za mene mnogo zanovetnija i bolnija, tojest bol i nemoć u lijevom koljenu koja već traje 15 dana tako da uvijek ležim i nemogu da se maknem. Pošto su mi uzeli nekoliko Rönt[gen] snimaka i nijesu našli ništa to su zaključili da se radi o upali pokosnice. (1v)

Zato nema smisla da više ležim ovd[je] pa sam odlučio da se povratim kući i gdje ću stići u Nedelju večer u 8 sati. Ali kako nemogu da se maknem to će me iz Sanatorija prenijeti u vagon a u Splitu iz vagona do kuće kočijom.

Nastaje pitanje kako ću se iz kočije popeti do stana, pa Vas zato molim da mi Vi nađete dva bolničara koja će me dočće-(2r)kati pred kućom da me nekako iznesu do drugoga kata da tako bude dovršen prvi dio ove Odiseje.

Pozdrav Vama i Vašima od moje žene. Vas prijateljski pozdravljam i želim što pr(ij)e vidjeti.

Dr Desnica“ (2v)

²⁹ U historiografiji nerijetko se najviše pozornosti posvećuje posljednjim godinama njegova života, mnogo više nego bilo kojima ranijima i to nerijetko s ocjenama koje ne mogu izdržati elementarnu kritičku provjeru. Ostaje potreba temeljnih arhivskih istraživanja. Isto vrijedi i za Boška Desnicu.

³⁰ Odbor Odvjetničke komore Split – Dr. Urošu Desnici (nasljednicima), Split, 7. studenoga 1941. i Vladan Desnica – Odboru Odvjetničke komore Split, 10. studenoga 1941. (Osobna ostavština Uroša Desnice, Zagreb)

Slika 4. Vladan Desnica i Ksenija Desnica, rođ. Carić, u svome splitskom stanu na Tomića Stinama 1 nakon vjenčanja

Vladan Desnica oženio se u Splitu, 28. travnja 1934. godine, sa splitskom Jelšankom Ksenijom Carić, kultiviranom djevojkom, koja je u vezi s Vladanom odustala od studija prava u Zagrebu. Nakon udaje vlastitom se voljom odlučila posvetiti obitelji i postati „domaćica”.³² S dvogodišnjim razmacima u Splitu su im se rodila tri djeteta (Olga, 17. siječnja 1936., Jelena, 31. svibnja 1937. i Natalija/Nataša, 3. rujna 1941. godine).³³

Četvrto dijete, Uroša, dobili su Ksenija i Vladan tri pune ratne godine kasnije – vrlo daleko od njihova splitskog doma, ali na ravnokotarskom obiteljskom posjedu u Islamu Grčkom, 25. srpnja 1944. godine.³⁴ Uroš se rodio nekoliko dana nakon što su Desnice saznale da im je za savezničkog bombardiranja Splita 3. lipnja 1944. godine teško stradala kuća na Tomića Stinama 1.³⁵ Sin se rodio pola godine nakon što su Desnice preživjele njemačko bombardiranje svoje Kule u Islamu Grčkom 23. siječnja 1944. godine, i

³¹ D. MARINKOVIĆ, „Biografija Vladana Desnice”, 218.

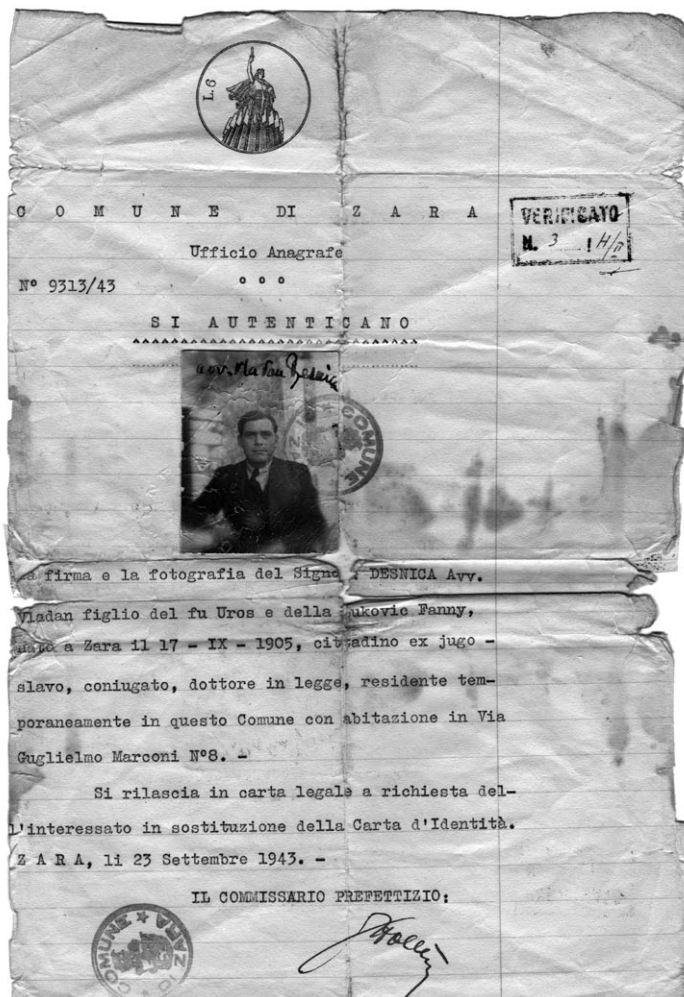
³² Vjenčali su se 28. travnja 1934. godine i potom uredili stan na trećem katu zgrade na Tomića Stinama 1. Ksenija Carić (Dobrota, Boka Kotorska, 1911. – Zadar, 1964.) bila iz iz Jelse i do udaje je živjela s majkom koja je rano ostala udovica (D. MARINKOVIĆ, „Biografija Vladana Desnice”, 225.-226.)

³³ Ovi podaci su u dokumentima često pogrešno navedeni. Usp. OOVD, Zagreb, Opšti upitnik, Zagreb, 15. XI. 1946.

³⁴ OOVD, Zagreb, Opšti upitnik, Zagreb, 15. XI. 1946.

³⁵ Trokatna kuća na Tomića Stini 1 u Splitu teško je bila oštećena u savezničkom zračnom napadu na Split 3. lipnja 1944. godine. Desnice su iz Islama Grčkog radili sve što su mogli da se daljnjim oštećenjima i pljačkom štete ne povećavaju, ali u tome nisu bili naročito uspješni. Kada su konačno službeno sami prijavili štetu, a bilo je to tek 7. siječnja 1946. godine, Gradska komisija za ratnu štetu u Splitu (br. 6627) priznala je „štetu po obrascu broj 3. na imovini” u iznosu od 1,110.000.- din. i „štetu po obrascu broj 3. izgubljena dobit” 555.050.-, t.j. 1,665.150.- din ukupno. (OOVD, Zagreb)

nekih osam, devet mjeseci nakon što su preživjeli dva saveznička bombardiranja („bombardmana”, dosljedno piše u svojim pismima Vladan Desnica) Zadra u studenom 1943. godine.³⁶

Slika 5. Općina Zadar svjedoči 23. rujna 1943. da je Vladan Desnica *cittadino ex jugoslavo, conjugato, dottore in legge, residente temporaneamente in questo Comune* (privremeno nastanjen u ovoj općini) *con abitazione in Via Guglielmo Marconi No 8*. Dokument je dobio *in sostituzione della Carta d'Identità*.

³⁶ Kulu u Islamu bombardirali su njemački avioni 23. siječnja 1944. godine. Zračni napad je bio usmjeren na skupinu partizana smještenih u Kuli. Neizvjesno je je li njemačkoj vojsci javljeno gdje su ovi partizani smješteni ili su oni sami svojom neoprežnošću potakli neprijateljski udar. Većina ih je stradala u tom napadu, a Desnice su se jedva izvukle, razbježivši se za neko vrijeme iz Kule. Mjesni Narodni odbor Islam Grčki je 19. rujna 1945. godine popisao ratnu štetu na Kuli pa je tom prilikom ustanovljena ukupna šteta od 361.190.- din. Šteta na imovini iznosila je 280.759.- din. Udio iskazane štete pričinjene napadom njemačkog zrakoplovstva iznosio je 226.400.- din. Kotarska komisija je priznala 204.700.- din. Sačuvan je i detaljan opis uništenih i oštećenih dijelova Kule. (Državni arhiv u Zadru, Kotarska komisija za ratne štete Benkovac; mjesto: Islam Grčki; br. 73 od 19. rujna 1945.)

Svih je tih godina do Travanjskog rata 1941. godine bio zaposlen u Državnom pravobranilaštvu u Splitu.³⁷ U Desničinoj su ostavštini sačuvani brojni dokumenti koji svjedoče da je nakon završena studija prava u Zagrebu od 1924. do 1930. godine, što je uključilo i jednu godinu studija prava i filozofije u Parizu, vrativši se u Split, profesionalno hijerarhijski redovito napredovao, najprije s ocem u advokaturi pa u Državnom pravobraniteljstvu, redovito – dakle, bez skokova – ali postojano.³⁸ Djeca su se počela radati nakon što je Desnica položio sudački ispit kod Apelacionog suda u Splitu, 5. lipnja 1936. godine. Posljednje napredovanje na radnom mjestu bilo je 14. kolovoza 1939. godine, dakle, uoči proglašenja Banovine Hrvatske.³⁹

Slika 6. Split 1941. godine, nakon talijanske okupacije. Obiteljska kuća Desnica nalazila se na Tomića Stinama 1, iza crkve sv. Franje u smjeru Senjske ulice. Adresa je bila preimenovana u Calle Trifone Bisanti no 1. (Dalmazia, Gvida d'Italia della Consociazione Trvistica Italiana, Milano, Gennaio 1942.)

³⁷ OOVĐ, Kut. 2.: Služba, *Подручни службенички лист*, Штампa Државне маркарнице, Београд 1925., 14 стр. *Подручни службенички лист* ima suhi pečat Ministarstva finansija, ali su ispunjene samo neke rubrike rukom Vladana Desnice i nijedan upis nije ovjeren. Posljednji upis je u vezi s rođenjem kćerke Natalije 31. kolovoza 1941. godine. Upisi su unijeti do str. 6.

³⁸ Doduše, „(z)bog svoje spontane reakcije na završnom ispitu (rigorozumu) ne uspijeva steći titulu doktora prava, jer brani svoje pravo da ne zastupa profesorov teorijski model tumačenja procesnog prava”. (D. MARINKOVIĆ, „Biografija Vladana Desnice”, 224.-225.)

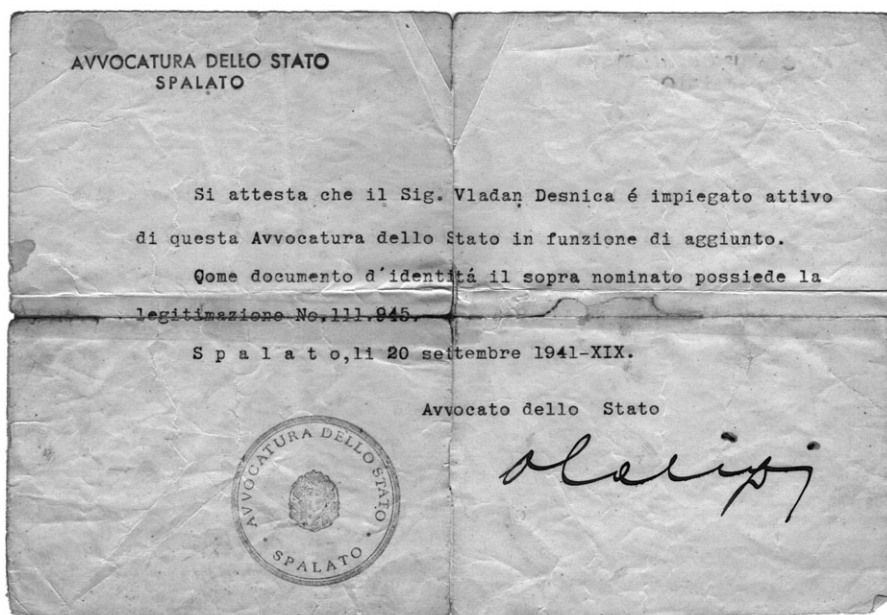
³⁹ Ukazom Ministarstva financija Kraljevine Jugoslavije br. 2063 od 14. kolovoza 1939. godine unaprijeđen je u zvanje pristava VII. grupe u Državnom pravobranilaštvu u Splitu. (OOVĐ, *Подручни службенички лист*, Штампa Државне маркарнице, Београд 1925.)

U istim godinama, od 1937. do 1941., kataklizmički su pred njihovim očima nestajali cijeli svjetovi. U proljeće 1941. godine nestala je i Kraljevina Jugoslavija, koju su na različite načine što sanjale, što živjele, s manje ili više frustracija, tada već tri generacije Desnica.

Talijanske okupacijske vlasti ga nisu otpustile, vjerojatno pretpostavljajući da će ga moći na neki način funkcionalno „aktivirati”. Ostao je „pristav” u Državnom odvjetništvu u Splitu, ali je 1942. godine premješten raditi u Zadar. Upravo je taj premještaj, stjecajem prilika, izazvao vjerojatno najveći šok u njegovom književnom stvaranju. Putujući brodom iz Splita u Zadar 14. srpnja 1942. godine u Šibeniku mu je ukraden kovčeg u kojemu su pored ostalog bili njegovi najdragocjeniji rukopisi.⁴⁰ Sestri Nataši pisao je iz Zadra 18. srpnja, očito u uzbuđenju:

(...) Kako će ti Vlade (Vladimir Rismondo – D.R.) biti rekao, putem mi se izgubila valiza sa svom onom pustom robom i – što je najtragičnije, za mene lično – sa čitavim lirskim radom jednog decenija!

Poslije one muzike što mi se en block (sic!) izgubila kad si mi je poslala u Zagreb, sad evo ovo!! Ne možeš zamisliti kako mi je pri duši. Ma koliko to objektivno moglo biti bezvrijedno, to za mene pretstavlja deset godina – i to najboljih deset godina – života i rada! (...) ⁴¹

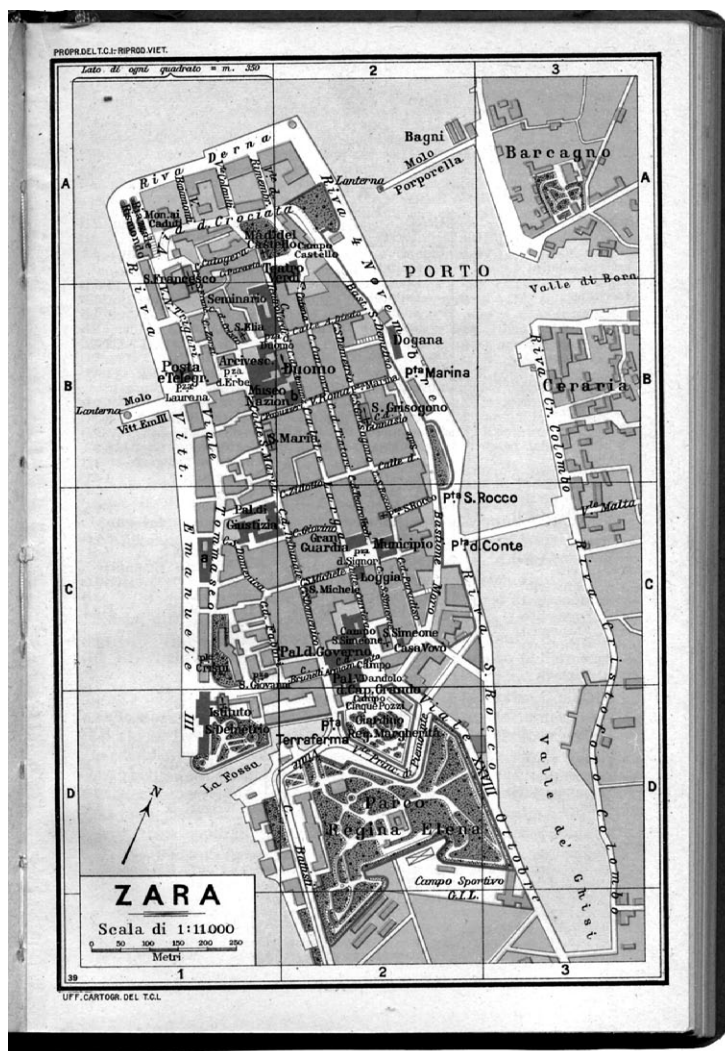
Slika 7. Talijansko državno odvjetništvo u Splitu (Avvocatura dello Stato Spalato) potvrđuje 20. rujna 1941. godine da je Vladan Desnica pristav (*aggiunto*) u spomenutom odvjetništvu

⁴⁰ Odmah je alarmirao sve koje je mogao pa, pored ostalog, obvezao putničku agenciju da objavi novinski oglas s time u vezi. (OOVD, Zagreb, S.A.D.E.M., Šibenik, 22. srpnja 1942.)

⁴¹ Vladan Desnica – Nataši Desnica, Zadar, 18. srpnja 1942. (OOVD, Zagreb)

Pod istim datumom uputio je još jedno pismo sestri i završio ga s naglašenim riječima poruke: „*Kako vidiš, još sam sasvim smućen zbog gubitka onih papira.*”⁴² Sestri je uputio u srpnju i jedno nedatirano pismo:

(...) Isto tako mi na jedno uho uđe a na drugo izade glas o pohari Dubokovićevih štramaca u Plaži, dok još prekužujem bol zbog vlastitog gubitka svega svog rada i – mogu reći – životnog cilja skoro čitavih dvaju decenija. (...) ⁴³

Slika 8. Zadar 1941. godine. Došavši iz Splita u Zadar s Vladimirom Rimmondom Desnica je neko vrijeme živio u hotelu „Bristol” na Novoj obali (Riva Nuova), odnosno, u to vrijeme, Riva Vittorio Emanuele III, no 5/II. (*Dalmazia, Guida d'Italia della Consociazione Trvistica Italiana*, Milano, Gennaio 1942.)

⁴² Isto.

⁴³ Vladan Desnica – Nataši Desnica, Zadar, b.d. (OOVD, Zagreb)

Desnica ne gubi nadu ni dalje pa 22. srpnja piše sestri Nataši iz Zadra:

(...) Molim te lijepo ponesi priloženu anonsu g. Ćiri Ćičin-Šajinu na Giornale di Spalato / ili mu telefoniraj da je pošalje uzeti/ pa ga zamoli u moje ime da je otisnu 1-2-3 puta u listu i plati mu ono što je. Ne treba da stavljaju odveć upadnim slogom da ne izgleda reklamerški. Mogli bi da uvrste i u šibensku rubriku, jer – ako uopće ima kakvog izgleda – veća je probabilnost da je lupež u Šibeniku nego gdje drugo (Ova je rečenica prekrižena olovkom – D.R.). To mi molim te učini što prije. Ako je baš odveć skupo, neka je on malo skрати. Očekivam sutra po Vladi valizu sa odijelima. Ksenija i djeca dobro. Ja sam još uvijek pod impresijom gubitka. (...)

Što je vrijeme više prolazilo, čini se da je bio odlučniji učiniti i posljednje što može ne bi li dobio svoje rukopise. Nataši se javlja iz Zadra 30. srpnja i.g.:

U pismu koje sam ti poslao po Đoki Dimitroviću informirao sam te o pitanju valize i priložio ti, uz povratak, koncept pisma koje sam uputio Sadem. Odgovorili su mi vrlo [...] da su, prema mojoj želji, dali anonsu u novine (ja tu anonsu nisam mogao da nađem; ako si je ti uočila, pošalji mi je) i da su prijavili slučaj Društvu kod koga su osigurani pa da vjeruju da će stvar u najkraće vrijeme biti likvidirana. To oni jamačno misle na onih 40.000 lira za robu, dok im je vjerovatno izmakla pažnji rečenica gdje kažem da ću visinu štete za rukopise, koja će nužno biti mnogo veća, javiti kad se bolje razmislim i kad konsultiram osobe kompetentne u predmetu. Sad, pošto bi taj iznos tako mogao da dosegne i 80.000 ili 100.000 lira, jasno je da ga oni neće glatko platiti, pa će ga se ili trebati odreći ili poći u parnicu. – Moj je anons izišao u *Giornale di Dalmazia* 2 puta, naravno bezuspješno, a ni tvoj ni Sademovu *Popolo di Spalato* nisam još vidio.⁴⁴

Rat je odnio još jedan dio Vladana Desnice, ali, izgleda, koliko god bio pogođen, nije prestao boriti se i dalje za svoje rukopise. Ako ih već nije mogao fizički dobiti, mogao ih je pokušati restituirati u svojoj memoriji. Dijelom je to i učinio, ali time je i otvorio mnoštvo novih mogućnosti za svoje stvaralaštvo, što će manje ili više doći do izražaja poslije 1945. godine.

Prijavljujući beogradskom Zavodu za autorsko-pravno posredovanje 1. VIII. 1949. godine, dakle, neposredno nakon prestanka radnog odnosa u Ministarstvu financija, (uistinu dragocjeni, vlastoručni) popis svojih autorskih radova, Vladan Desnica je naveo i neizdane prijevode: *Iz talijanske poezije* (prevodi iz Leopardija, Foscola, Carduccija, D'Annunzija i dr.), Descartesov *Discours de la Méthode*, Croceovu *Storia d'Europa nel sec. XIX*, Campanellino *La città del sole*, Flaubertov *Un coeur simple*, Silvine *Storia del Medio Evo* i *Storia dell'Età Moderna*. Neizbježno se postavlja pitanje kada su svi ti prijevodi uopće nastali. Poznato je da je prevodio talijanske pjesnike, ali se ništa ne zna o tome kada je stigao prevesti više drugih naslova, među njima i neke vrlo zahtjevne (primjerice, Pietro Silva). Prije 1941. godine nije to mogao učiniti, a poslije 1945. godine – isto tako. Otvara se pitanje nije li nešto ipak prevodio u ratnim godinama? Godine 1942., dok je još „radio” u Zadru za splitsko Državno odvjetništvo i živio u hotelu, s vremena na vrijeme je imao slobodnog vremena. Logično je pretpostaviti, ako se već bavio prevoditeljskim poslovima za talijanske okupacijske vlasti, da je s mnogo više inspiracije mogao prevoditi „svoje” omiljene talijanske pisce.

⁴⁴ Vladan Desnica – Nataši Desnica, Zadar, 30. srpnja 1942. (OOVD, Zagreb)

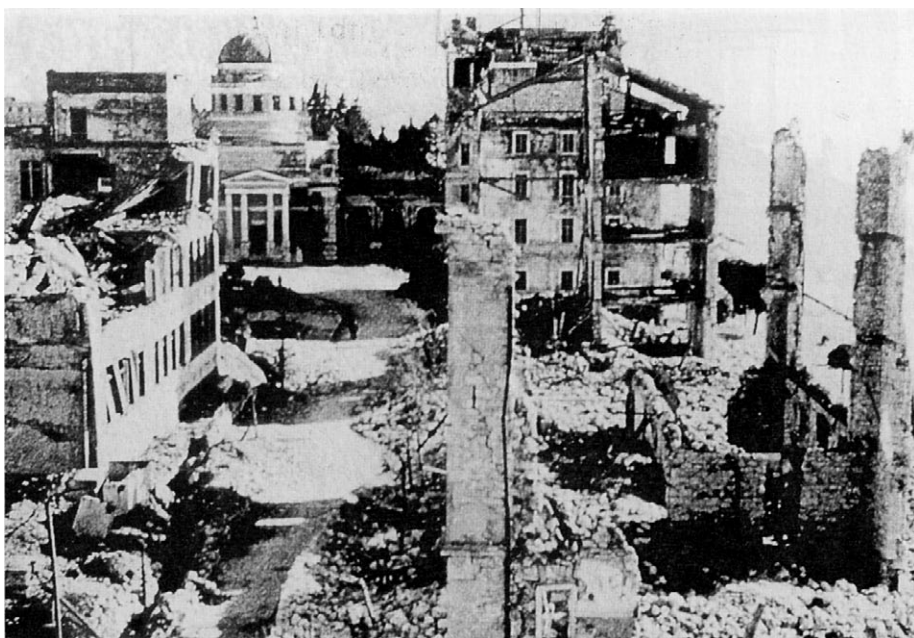
draga Nato,
 Kako će ti vlade biti rekao, putem mi se izgubila valiza sa svom onom pustom robom i – što je najtragičnije, za mene lično – sa čitavim lirskim radom jednog decenija!
 Poslije one muzike što mi se eu block izgubila kad si mi je poslala u Zagreb, sad evo ovo!!
 ne možeš zamisliti kako mi je prišlo. Ma koliko to objektivno moglo biti beznijedno, to ja mene pretstavja deset godina – i to najboljih deset godina života i rada! Malim te zainteresiraj se kod "Jasenica" i vidi da nije po kakvu slučajnu tamo ostala pri ukrcanju (o čemu ne govori, jer je morala biti ukrcana, osim ako su je opet iskrcali) ili da je uisu poslala iz Bečenika.
 Saljem ti po istom fattorinu (br. Getaru) Lincanu s kojim se dogodio pek s valizom, 30 ulj. i 30 ukk. sa dozvolom, koju mi opet po njemu vrati i vidi mi opširno a možeš poslati, do...

Slika 9. Vladan Desnica javlja iz Zadra sestri Nataši Desnica 16. srpnja 1942. godine: *Draga Nato, Kako će ti vlade (Vladimir Rismondo – D.R.) biti rekao, putem mi se izgubila valiza sa svom onom pustom robom i – što je najtragičnije, za mene lično – sa čitavim lirskim radom jednog decenija!*

Nakon što se Kseniji i Vladanu rodio sin Uroš – nazvan u skladu s obiteljskom tradicijom Desnica – Vladan je otišao u partizane, u „šumu”, ostavivši suprugu i djecu, majku Fanny i sestru Natašu u Kuli u Islamu, na uglavnom „poluoslobodnom teritoriju”, upravo onakvu kakav je opisan u *Zimskom ljetovanju*. Vjerojatno je to bilo doba najvećih strepnji i neizvjesnosti u njegovu dotadašnjem životu.

Slika 10. Hotel „Bristol” u Zadru 1942. godine

Slika 11. Zadar u studenom 1943. godine nakon savezničkih zračnih napada. Slika prikazuje predio grada u neposrednoj okolici Sveučilišta u Zadru. Desnice su napustile Zadar nakon drugog bombardiranja koncem studenog 1943.

Doba odluka

Ispunjavajući kadrovski „Opšti upitnik” u Ministarstvu financija Narodne Republike Hrvatske 15. studenog 1946. godine, Vladan Desnica je unio sljedeće podatke o svojoj „javnoj službi” u rubrici 14:

Dosadašnja javna služba /funkcije, zvanja i razvrstanja/ /do 6. aprila 1941.: *od III. 1933. kod Drž[avnog] pravobranioštva u Splitu – pripravnik, pristav, viši pristav – VII.*

Dosadašnja javna služna /funkcije, zvanja i razvrstanja/ /od 6. aprila 1941. do oslobođenja: *isto, do konca 1942, koncem 42 dao ostavku zatim do Oslobođenja van službe*

Dosadašnja javna služna /funkcije, zvanja i razvrstanja/ /od Oslobođenja do upisa u upitnik: *Šef Pravnog otsjeka Ministarstva Financija N. R. H. – VII/4⁴⁵*

U istom upitniku odgovarao je i na specifičnija pitanje u vezi s ratnim razdobljem. Tako je u rubrici 20 naveo:

Učešće u NOP-u: *potpomagao od 1941, saradivao od 1942, od 1944 u ZAVNOH-u, Odj[el] financija*

A u rubrici 21:

Služba u neprijateljskoj vojsci, upravnom aparatu /policiji/ ili u neprijateljskim organizacijama za vrijeme rata: *u neprijateljskoj vojsci, aparatu i organizacijama nije služio*

Potom u rubrici 24:

Podaci o članovima porodice: a/ učešće u NOP-u, b/ služba u neprijat[eljskoj] vojsci, državnom aparatu i neprijat[eljskim] organizacijama: v/ da li je ko od njih u inostranstvu i zašto: *svi članovi porodice (majka, žena i sestra) simpatizeri i potpomagači Pokreta od 1941 (prilozi-ma, saradnjom, prikrivanjem terenaca itd.); nije služio niko u nepr[ijateljskoj]vojsci, aparatu, organizacijama; nije u inostranstvu niko od porodice*

Na kraju je bio dužan sažeti svoju biografiju, što je on i učinio na sljedeći način:

BIOGRAFIJA: *Rođen 17. IX. 1905. u Zadru. Otac, Dr. Uroš Desnica, advokat, majka Fanny rođ. Luković. Otac umro 1941, majka živi na selu (Islam, kotar Benkovac, Dalmacija), slabo imućna. Klasičnu gimnaziju učio u Zadru, Splitu, Šibeniku. Maturirao 1924. Pravni fakultet apsolvirao u Zagrebu 1930. Do 1934 advokatski koncipijent u Splitu, od 1934 činovnik Državnog Pravobranioštva u Splitu. Za okupacije 1942 dodijeljen na rad u Zadar, dao ostavku na službu, od 1942 živio na selu sa porodicom (Islam, kotar Benkovac), povezan s NOP-om od 1942 u Zadru i Smilčiću. U augustu] 1944 poslan od Okružnog N[arodno-oslobodilačkog] O[dbora] Zadar u ZAVNOH, odj[eljenje] financija, gdje ostaje do oslobođenja Zagreba. Otada kod Ministarstva financija NRH.*

⁴⁵ OOV, Zagreb, Opšti upitnik, Zagreb, 15. XI. 1946.

NARODNA VLADA HRVATSKE
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
ODJEL ZA JAVNI RED I SIGURNOST

Broj: 1022/45 **OBJAVA** Dne: 13. maja 1945.

Za VLADANA DESNICU služ. zvanje: činovnik Min. financija.
 rodom iz Obrovca kotar: Benkova koji putuje službenim
 poslom iz ŠIBENIKA po cijeloj HRVATKOJ
 S obom nosi: pištolj.
 Ima pravo na: besplatnu vožnju svim prevoznim sredstvima, stan, hranu i
vešića.

L I Č N I O P I S :

Star	<u>37</u> god.	Oči	<u>smeđe</u>	Brada	<u>brije</u>
Stas	<u>srednji</u>	Nos	<u>pravilan</u>	Brkovi	<u>brije</u>
Kosa	<u>smeđa</u>	Usta	<u>narana</u>	Osobiti znaci	<u>nema.</u>

Ova objava vrijedi do 11. juna. **1945.**

Mole se sve vojne i civilne vlasti, da imenovanim ne čine nikakvih smetnji, već da mu po potrebi izadu u susret.

SMRT FASIZMU — SLOBODA NARODU!
 ZA ODJEL JAVNOG REDA I SIGURNOSTI:

Važnost prednje propusnice produžuje se do 15. IX. 1945.
 Za odjel narodne sigurnosti.

Slika 12. Ministarstvo unutrašnjih poslova Narodne vlade Hrvatske odobrava Vladanu Desnici, činovniku hrvatskog Ministarstva financija službeno kretanje iz Šibenika po cijeloj Hrvatskoj 13. svibnja 1945. godine s produženom važnošću do 15. rujna 1945. godine. Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske bilo je u trenutku oslobođenja Zagreba, 8. svibnja t.g., u Šibeniku, spremno za preseljenje u Zagreb. Izvršne funkcije ZAVNOH-a prenesene su na Narodnu vladu Hrvatske 14. travnja i.g.

U kasnijim sačuvanim kadrovskim upitnicima Desnica nije bio dužan davati ovako detaljne podatke o svojoj ratnoj prošlosti. Pojedinačni drugi dokumenti koji su sačuvani u Osobnoj ostavštini Vladana Desnice potkrjepljuju iznesene činjenice. Uostalom, ovakvi upitnici nisu bili bezazleni formulari! Ipak je Desnica do kraja svog života od „zgode” do „zgode” uvijek iznova „kuloarski”, ali s vrlo „nekuloarskim” posljedicama bio optuživan da je tajio istinu o svojim ratnima danima. Posljedice su bile vrlo teške jer je u svakoj takvoj situaciji ostajao za ponešto prikraćen što je i njega i njegovu obitelj izravno pogađalo. Desnica je te optužbe vremenom sve teže podnosio. Kriza je dosegla svoj vrhunac kada je nakon čitava niza književnih uspjeha s *Proljećima Ivana Galeba* i drugim svojim djelima, brojnim prijevodima itd. zatražio umjetničku mirovinu. Umjetnička mirovina mu je bila uskraćena s obrazloženjima koja ne mogu ne izazvati osjećaj mučnine. Ovom prilikom je važnije što i kako Vladan Desnica piše reagirajući na objede. Riječ je o nepotpisanoj kopiji iz Desničine ostavštine na kojoj je Desničinom rukom u zaglavlju upisana adresa „Savjetu za nauku i kulturu NRH” i datum „3. XI. 59.”⁴⁶

Vladan Desnica nije počeo raditi u Odjeljenju financija Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske s „figom u džepu”. Naprotiv. U njegovoj je osobnoj ostavštini sačuvana dovoljno brojna dokumentacija koja svjedoči koliku je energiju ulagao na svome radnom mjestu čelnog čovjeka Pravne službe Ministarstva od 1945. do 1949. godine.

⁴⁶ Vidjeti Prilog 1.

Mnogo je važnije da je on bio spreman raditi i mnogo više, t.j. biti kao stručnjak jedan od javnih aktera financijske politike. Kako drugačije razumjeti da je 1945. godine napisao šest radova na teme iz financijske politike koje je kasnije čak uvrstio u svoju bibliografiju? Riječ je o radovima: „Inflacija, cijene, zamjena”, „Inflacione krize i poremećaji”, „Novi pogledi na pitanje mirovine”, „Objašnjenje umirovljenicima”, „Put sređivanja valutnog pitanja” (objavljeno u *Vjesniku* i *Narodnom listu*),⁴⁷ i „Troškovi okupacije koje je naš narod plaćao okupatoru”.⁴⁸ Drugim riječima i kao visoki državni činovnik u svojoj pravničkoj struci ponašao se kao „čovjek od pera”, kojemu je bilo stalo da „opće dobro” i u novoj Hrvatskoj i Jugoslaviji podržava na načine koje je smatrao primjerenima svojim znanjima i umijećima. Neovisno o tome što ga je sve motiviralo, izvjesno je da Vladan Desnica nije svojevolumino pisao takve članke kao šef Pravne službe Ministarstva financija. Međutim, njegova karijera financijskog pisca završila je u istoj godini u kojoj je i započela. Očito nije umio ili nije htio „ugoditi” svoje pero onako kako se to od njega očekivalo.

Ovaj je *intermezzo* vjerojatno dodatno pojačao u njemu uvjerenje da se treba vratiti onome od čega se u stvari nikada nije ni udaljavo – svome književnom stvaralaštvu. Bilo je samo pitanje vremena kada će donijeti takvu odluku. Nije mogao odlučivati na način koji će ugroziti živote članove svoje brojne obitelji, jedva s nešto prihoda s imanja u Islamu.

Zaključak

Vladimir Rismondo bio je Vladanu Desnici od mladosti do svoje smrti vjerojatno jedan od najbližih ljudi izvan obiteljskog kruga. Izgleda da su neko vrijeme bili zajedno u Zadru 1942. godine. Za nikoga se Vladan Desnica u svojim ratnim pismima u Split nije toliko raspitivao kao za njega, njega je prvog zvao da dođe iz gladnog Splita u koliko-toliko nahranjeni Islam Grčki itd. Bliski su ostali i poslije 1945. godine. Kada je Vladan Desnica umro, jedno od najtoplijih sjećanja bilo je Rismondovo.

Smrću Vladana Desnice nestao je jedan od posljednjih živih iz čitavog jednog skupa mladih ljudi koji su se bili našli u Splitu između dva rata, i koji su, gonjeni svaki na svoj način stvaralačkom željom, nastojali da što dublje prodru u misaona područja u kojima će konačno moći u potpunosti pronaći i izraziti sebe. I vrlo je teško, noseći u sebi utisnutu sliku čovjeka kojega su tragični udarci sudbine i svirepa bolest bili potpuno razorili, ponovo se saživjeti s likom mladića koji je već onda pokazivao stigmatu na jednoj od najranijeg djetinjstva izranjavanjoj puti, ali čija se mladost u isto vrijeme ukazivala sposobnom da te stigmatu prima i da ih na jednom višem duhovnom planu postepeno pretvara u živuće i raskošne cvjetove umjetnosti.⁴⁹

Čitajući duboko proživljeni Rismondov nekrolog Vladanu Desnici imao sam osjećaj da je riječ o *mal du siècle* stvaraocu europskog romantizma. Možda je Rismondo poznavao, bolje rečeno – pamtio, takvog Desnicu. Vladan Desnica o kojemu je ovdje riječ ipak je netko drugi. Tko drugi? Kada god su ga novinari pitali od koga je najviše naučio, izbjegao je odgovoriti. U Desničinu slučaju ipak nije teško naslutiti odgovor. Mnogo je učio od dru-

⁴⁷ Vladan DESNICA, „Put sređivanja valutnog problema”, *HI I*, 405.-407.

⁴⁸ OOV, Zagreb, Bibliografija Vladana Desnice, b.d.

⁴⁹ Vladimir RISMUNDO, „Sjećanje na Vladana Desnicu”, u: ISTI, *Oblici i slova*, Split 1979., 210.-213.

Slika 13. Vladan Desnica 1945. godine

Slika 14. Vladan Desnica 1953. godine

gih, ali je uvijek bio svoj. Pokušavalo se i pokušava ga se i dalje „dekodirati” u međusobno oprečnim sustavima vrijednosti u razdoblju 1938.–1949., kao čovjeka različitih afilijacija u „vremenu netrpeljivih”. Bez uspjeha. Takvi će se uvijek prije moći pronaći u nekom od „njegovih” likova nego što će „oni” moći reći nešto o njemu. Njegova traganja za „istinom” o ljudima nikoga nisu zaobilazila i u najtežim vremenima, vremenima koja su i njega u nepuno desetljeće od mladića pretvorila u starca.

THE WARTIME DAYS OF VLADAN DESNICA

The title of this paper allows for two possible interpretations of which period it deals with. The first and simpler one includes the period between April 6th 1941 and May 15th 1945. The second one, more in tune with both the theme of this collection – “Intellectuals and the war 1939–1947”, and the author’s own understanding of Vladan Desnica’s intellectual biography, starts in 1938, with the publication of the Split edition of Desnica’s translation of Croce’s *Aesthetics*, and ends in 1949, with his decision to go against the wishes of his superiors and leave civil service to become a fulltime writer. That same year, he submitted the manuscript of his novel *Zlmsko ljetovanje* for publication to the Croatian Publishing Institute. At the beginning of the period in question, according to various sources, including photographs, Vladan Desnica was a stout 30-year-old, while at the end of it, he was severely disabled and his eyesight had deteriorated. When he published his translation of Cro-

ce in 1938, he went against the grain of Yugoslav society, which was becoming increasingly fascist. Similarly, in 1949, by choosing to become a fulltime writer with a family and no permanent income at the height of nationalization and collectivisation-related euphoria in Yugoslavia, when all forms of “private enterprise” were frowned upon, Desnica proved his integrity as an artist and a person. In both cases, he demonstrated a strength of character without which an opus of such artistic value as his would surely be impossible. Thanks to the trust shown to him by the writer’s heirs, especially Dr. Uroš Desnica, the curator of most of Vladan Desnica’s surviving archive, the author was able to attempt to reconstruct those years of the writer’s life which remain largely undocumented. Vladan Desnica’s opus is a constant variation on the themes of violence and war. Bearing in mind that Desnica is usually regarded as a mature post-war writer, his literary reflections inevitably raise the question of his own experiences with the war. However, this paper does not wish to suggest a reading of his works solely through the prism of his own biography. On the contrary, it attempts to reconstruct Desnica’s pre-war, post-war and wartime biography, while focusing on the social, cultural and political contexts and situations between 1938 and 1949.

Keywords: Vladan Desnica, 1938–1949, writer, biography, literature, culture of memory

Izvori i literatura

Osobna ostavština Vladana Desnice (OOVD), Zagreb

Osobna ostavština dr. Uroša Desnice (OOU), Zagreb

Vladan DESNICA, „Zapisi o umjetnosti (Iskustva i refleksije)“ (HI 1: 68)

Vladan DESNICA, „Kako nastaje književno djelo. Razgovor na Književnom petku 4. XI 1955.“, HI 2: 153.

Zlatko BEGONJA, *Političke prilike i sudski procesi u Zadru od 1944. do 1948.: doktorska disertacija*, Zadar 2007.

Benedetto CROCE, *Eseji iz estetike* (preveo Vladan Desnica), Kadmos, Split 1938.

Benedetto CROCE, *Književna kritika kao filozofija* (izbor i prijevod Vladan Desnica), Prosvjeta, Zagreb 2004. (Knjiga sadržava i „Uvodna poglavlja u „Povijest Europe u XIX. stoljeću.“)

Ivana CVIJOVIĆ JAVORINA, „Obiteljska sjećanja na ratne dane Vladana Desnice“, u: Drago ROKSANDIĆ i Ivana CVIJOVIĆ JAVORINA (uredili), *Intelektualci i rat 1939.–1947. Zbornik radova s Desničinih susreta 2011.* Zagreb 2012., 255–266.

Branimir JANKOVIĆ (priredio), *Intelektualna historija*, Dijalog s povodom 7, FF-press, Zagreb 2013.

Michel LEYMARIE – Jean-François SIRINELLI (dir.), *L’histoire des intellectuels aujourd’hui*, PUF, Paris, 2003.

Dušan MARINKOVIĆ (priredio i redigirao), *Vladan Desnica. Hotimično iskustvo – diskurzivna proza. Knjiga prva.* v/b/z & SKD „Prosvjeta“. Zagreb 2005.

Dušan MARINKOVIĆ (priredio i redigirao), *Vladan Desnica. Hotimično iskustvo – diskurzivna proza. Knjiga druga.* v/b/z & SKD „Prosvjeta“. Zagreb 2006.

Vladimir RIMONDO, *Oblici i slova*, Split 1979.

Drago ROKSANDIĆ, „Književnik, književni opus i mogućnosti historiografskih interpretacija: pokušaj „egohistorije“ Vladana Desnice“, *Književna republika*, god. IV, br. 3–4, ožujak/travanj 2006., 13–24 (s prilogom Uroša DESNICE „Tehnika pisanja Vladana Desnice po sjećanju sina dr. sc. Uroša Desnice“, 23–24)

- Drago ROKSANDIĆ, „Vladan Desnica i „Desničini susreti““, u: Drago ROKSANDIĆ i Ivana CVIJOVIĆ JAVORINA (uredili), *Desničini susreti 2005.–2008. Zbornik radova*, Zagreb 2010., 255–282.
- Drago ROKSANDIĆ, „...Pisac uvijek ima upravo onoliku slobodu stvaranja koliku sam sebi dozvoli...“. Civilna kultura Vladana Desnice poslije 1945. godine“, u: Drago ROKSANDIĆ i Ivana CVIJOVIĆ JAVORINA (uredili), *Desničini susreti 2010. Zbornik radova*, Zagreb 2011., 18–30.
- Milivoj SOLAR, „Pogovor. Pripada li Croce samo povijesti estetike?“, u: Benedetto CROCE, *Književna kritika kao filozofija* (izbor i prijevod Vladan Desnica), Prosvjeta, Zagreb 2004.
- Michel TREBITSCH – Marie-Christine GRANJON (dir.), *Pour une histoire comparée des intellectuels*, Complexe, Bruxelles, 1998.

Prilog 1.

Zagreb, 1959. studeni 3.

Vladan Desnica – Savjetu za kulturu i nauku N[arodne] R[epublike] H[rvatske] –
Komisija za socijalno osiguranje umjetnika Z a g r e b

Naknadni ponesak uz molbu za umj[etničku] mirovinu /sa 2 priloga/

Rat me zatekao na službi kod Državnog pravobranioštva u Splitu. Početkom 1942. god. istupio sam iz službe, te sam se s porodicom povukao na selo /Islam Grčki, kotar Benkovac/, gdje sam ostao sve do odlaska u partizane. Od jeseni 1942. povezan sam s N[arodno] o[slobodilačkom] b[orbom] aktivnim potpomaganjem i saradnjom. U svojoj kući pružao sam zaklona kuririma, terenskim radnicima, grupicama partizana na prolasku, davao hranu i drugo za partizanske grupe u okolici, sklanjao ljude koje su okupatorske vlasti tražile i gonile, potpomagao porodice interniraca itd. Zbog takvog rada bio sam izvrnut šikanama, premetačinama i svakakvo[m] maltretiranju četnika, od kojih mi je više puta bio najdirektnije ugrožen i sam život, tako da sam se morao spasavati bijegom i skrivanjem kod prijatelja u obližnjim mjestima. Jednom prilikom pukim čudom spasio sam se od četničkog strijeljanja. Te su činjenice općenito poznate u onom kraju i o njima mogu da posvjedoče brojna još živa lica pa na pr. i drug Jovica Jokić, sadašnji Sekretar Kotarskog komiteta u Zadru. /Kažem „još živa“, zato što su neka od tih lica, kao pok. Stevo Zečević, kasniji Predsjednik Sabora N[arodne] R[epublike] H[rvatske], terenac Boris Anzulović, Milan Zečević, Dušan Kalapać i drugi, poginula ili pomrla. Prilažem i dva originalna Posvjedočenja drugova što su u to doba vršila izvjesne funkcije na terenu, koja sam svojedobno, za jednu sličnu potrebu, bio pribavio. Samo molim da mi se nakon upotrebe vrate, jer nije isključeno da će mi još za nedogledno vrijeme biti potrebna u svrhe ponovnog pranja i opravdavanja od svjesno neistinitih difamacija, šuškanja, govorkanja što se, evo već devet godina, a uvijek u istoj kuhinji, smišljeno fabriciraju. A turaju se u svijet čak i preko takvih osoba koje su, u to isto vrijeme, komodno sjedile u Pavelićevom Zagrebu, zauzimale položaje, dobivale nagrade i odlazile u „poklonstvene deputacije“ doglavniku Mili Budaku. Pa i preko takvih koje su se proglasile folksdojčerima i stupile u Wehrmacht te pratile čerkeske jedinice

u (1r) njihovim pohodima. Rekao sam tačno „devet godina”, jer treba istaknuti da se, od 9. maja 1945., kad sam u partizanskoj uniformi došao u Zagreb, pa sve do sredine 1950., ni u Ministarstvu financija N[arodne] R[epublike] H[rvatske], gdje sam zauzimao položaj Šefa pravne službe, ni u književnim krugovima u kojima sam se kretao, nikad nije čuo ni jedan jedini takav apsurdni glas. Oni su počeli da se šire – a evo se šire još i dandanas –, iz već spomenute centrale, tačno sredinom 1950., istodobno s mojom prvom značajnijom književnom afirmacijom, to jest povodom moje knjige „Zimsko ljetovanje”, kad je po prvi put protiv mene organizirana „hajka na vještice”. Hajka se nastavila ispadom u štampi Ivana Dončevića prilikom dodjeljivanja Nagrade Saveza knjiž[evnika] Jugoslavije mojoj knjizi „Olupine na suncu”, ispada na koji je dolično i muški reagirao javnom izjavom u „Borbi” od 9. V. 1953. Milan Bogdanović u ime cjelokupnog žirija za nagrade. Podvale i podmetanja obnavljala su se povodom svake pozitivne ocjene mojih književnih radova u zemlji i svakog laskavog spomena mog imena u inostranim književnim listovima i časopisima, a podvodno rovarenje nije nikad ni prestalo. O svemu tome – ukoliko nije Naslovu već notorno – mogli bi da ponešto kažu istaknuti književnici Mirko Božić. Petar Šegedin, Jure Kaštelan, Slavko Kolar /tadašnji predsjednik D[ruštva] k[njiževnika] H[rvatske], Fadil Hadžić, Marijan Matković, Ivo Frangeš i mnogi drugi. Pritom mi je sistematski onemogućavano da ta podmetanja opovrgnem u javnoj štampi te da pokažem pravo stanje stvari i pravo lice ljudi.

Rezultat: dokraja provedena diskriminacija i moja potpuna segregacija „via facti” od svih javnih i društvenih manifestacija našeg kulturnog života, segregacija koja se očituje u čitavom nizu „slučajnih” činjenica, a koja ide od isključenosti iz funkcija u upravi D[ruštva] k[njiževnika] H[rvatske] pa sve do formalnog nepozivanja na bilo kakve javne priredbe, proslave, primanja prilikom svečanosti, godišnjica, narodnih praznika i sl. Doseg te „tih ekskomunikacije” bit će sasvim očit ako se uzme na um da čitavih devet godina moje ime nije figuriralo u bilo kojem odboru, komisiji, žiriju, vijeću, redakcijskom sastavu, izdavačkom ili kazališnom savjetu, delegaciji, deputaciji itd. itd. A da bi stvar bila još korektnija, ta se segregacija s naročitom tendencijom prikazivala kao moje „odvajanje”, „tuđenje”, „držanje po strani”. Uzaludna su bila sva moja nastojanja da se to šaputavo „moje pitanje” iznese na tapet i jednom zauvijek proventilira; ono se, kao što se i u ovoj prilici vidi, svakom podešnom zgodom iznova podvodno uzmućuje. Zato koristim i ovu priliku, pa upravljam Naslovu molbu, da se povodom rješavanja o mojoj umjetničkoj mirovini već jednom konačno proventilira „moje pitanje”, te da najzad svrši taj Kafkin „Proces” pod čijim se inkubusom nalazim evo već devet godina, i koji je meni stalno otežavao rad, a ni našoj kulturnoj klimi nije služio ni na korist ni na čast. /2r/

Nastavljam „curriculum vitae”. U februaru 1944. pozvan sam da dođem u šumu, pa sam upućen u Z[emaljsko] a[ntifašističko] v[ijeće] n[arodnog] o[slobodjenja] H[rvatske], u sastavu kojeg sam ostao do kraja i odmah po oslobođenju Zagreba, 9. V. 1945., došao u Zagreb. U Min[istarstvu] f[inancija] N[arodne] R[epublike] H[rvatske] ostao sam kao Šef pravne službe sve dok me zdravlje i napor dvostrukom, uredovnog i književnog rada, nisu prisilili da dadem ostavku na službu.

Bio bi odveć dug popis prikaza, ocjena, recenzija itd. o mom književnom radu, pa u tom pravcu upućujem, ako je potrebno, na bibliografiju u Sveučilišnoj knjižnici i u Leksikografskom zavodu. Jedan dosta iscrpan izbor iz tih recenzija, kao i mojih radova objavljenih u zemlji i vani, svojedobno sam bio priložio molbi, pa su mi nakon duljeg uvida vraćeni. Sve moje značajnije knjige odlikovane su književnim nagradama /“Olupine na suncu” – Nagradom Saveza knjiž[evnika] Jugoslavije 1955; „Tu, odmah pored nas” – Nagradom D[ruštva]

k[njiževnika] H[rvatske] 1957, „Proljeća Ivana Galeba” – „Zmajevom nagradom” Matice srpske 1958/. Mnogi moji književni radovi objavljeni su u vodećim inozemnim književnim časopisima i antologijskim publikacijama, a neke poznate izdavačke kuće u inozemstvu / kao Gallimard, Mondadori, Carl Hanser, Rosenkilde & Bagger, MON, Europa Könyvkiado i dr./, zainteresirale su se za izdanje mog romana „Proljeća Ivana Galeba”, te će već u toku 1960. god. biti objavljen na više evropskih jezika.

U Zagrebu 3. XI. 1959. /3r/